

تحلیل مدل معادلات ساختاری دیدگاه اعضای هیئت علمی درباره مسئولیت اجتماعی^۱

Analysis of Structural Equation Modeling From Faculty Approaches about Social Responsibility

تاریخ دریافت مقاله: ۱۳۹۳/۲/۱۴، تاریخ دریافت نسخه نهایی: ۱۳۹۳/۵/۲۷، تاریخ پذیرش مقاله: ۱۳۹۳/۶/۲۱

M. Hassani., (Ph.D.), A. Gasemzadeh., (Ph.D.),
M. Sameri., (Ph.D Student) & E. Jeddi., (M.A)

محمد حسینی^۲، ابوالفضل قاسم‌زاده^۲، مریم سامری^۳ و
ابراهیم جدی^۵

Abstract: The aim of This study was analyze the structural equation modeling views of faculty members about social responsibility. Research questions are: What aspects of the social responsibility of faculty members is included and how much is Social responsibility of faculty members of the Urmia University community responsibility based on of Social Responsibility dimensions based. The population for this study were all faculty members of Urmia University that among them, 205 people were selected as samples. To identify the structural factors of social responsibility and to fit a pattern confirmatory factor analysis and structural equation modeling was used. The findings indicate that CSR construct the five dimensions of altruism, human rights, responsibility for universities, environmental issues, ethics and professional responsibility are partners. According to the faculty member views "environmental problems" component of social responsibility became the most effective and "responsibility for employees". The lowest component among others. The faculty perspective on the concept of social responsibility based on gender, academic rank, age and teaching experience did not show any significant difference.

Key word: social responsibility, faculty members, Urmia University

چکیده: هدف پژوهش حاضر تحلیل مدل معادلات ساختاری دیدگاه اعضای هیئت علمی درباره مسئولیت اجتماعی بود. سوالات پژوهشی عبارتند از: ۱- مسئولیت اجتماعی اعضای هیئت علمی دانشگاه شامل چه ابعادی است؟ ۲- میزان مسئولیت اجتماعی اعضای هیئت علمی دانشگاه ارومیه بر اساس ابعاد مسئولیت اجتماعی در چه حدی است؟ جامعه آماری، کلیه اعضای هیئت علمی دانشگاه ارومیه بود که از بین آن‌ها ۲۵۰ نفر به‌عنوان نمونه انتخاب شدند. برای تشخیص عامل‌های سازه مسئولیت اجتماعی و برازش الگو از روش تحلیل عاملی تاییدی و مدل معادلات ساختاری استفاده شد. یافته‌ها نشان‌دهنده آن است که سازه مسئولیت اجتماعی شامل پنج بعد یعنی نوع‌دوستی، حقوق بشر، مسئولیت در قبال دانشگاه، مسائل محیطی، اخلاق حرفه‌ای و مسئولیت در قبال همکاران است. مطابق نظرات اساتید بعد "مسائل محیطی" موثرترین بعد مسئولیت اجتماعی و بعد "مسئولیت در قبال کارکنان" هم دارای پایین‌ترین بعد در میان ابعاد دیده شد. همچنین دیدگاه اعضای هیئت علمی درباره مفهوم مسئولیت اجتماعی براساس جنس، رتبه علمی، سن و سابقه تدریس هیچ تفاوت معنی‌داری را نشان نداد.

کلید واژه‌ها: مسئولیت اجتماعی، اعضای هیئت علمی، دانشگاه ارومیه

۱. این مقاله برگرفته از طرحی با همین عنوان است که با حمایت مالی معاونت پژوهشی دانشگاه ارومیه انجام گرفته است که

بدین وسیله تشکر و قدردانی می‌شود.

mhs_105@yahoo.com

۲. دانشیار مدیریت آموزشی دانشگاه ارومیه

۳. استادیار مدیریت آموزشی دانشگاه شهید مدنی آذربایجان

۴. استادیار مدیریت آموزشی، گروه علوم تربیتی، واحد ارومیه، دانشگاه آزاد اسلامی، ارومیه، ایران

۵. کارشناس ارشد مدیریت آموزشی

مقدمه

عصر جدید شاهد گرایش دیدگاه‌های مدیران به فراسوی سازمان‌ها بوده است. تغییرات فرهنگی، اجتماعی و فناوری افراد و سازمان‌ها را به ایفای مسئولیت‌های اجتماعی سوق داده است زیرا بافت شرایط در حال تغییر امروزی رعایت اصول اخلاقی و انسانی شان در حین کار را می‌طلبد (مارویچک^۱، ۲۰۰۳؛ کارنا^۲، هانسن^۳ و جوسلین^۴، ۲۰۰۳). در نتیجه در یک جامعه دموکراتیک همه اعضاء و سازمان‌ها مسئول و متعهد به بهبود ارزش‌های جامعه و حفظ آن هستند.

مسئولیت اجتماعی که یکی از پیامدهای اخلاق اسلامی کار به‌شمار می‌آید، موضوع حساسیت برانگیزی است که متفکران رشته مدیریت از دهه ۱۹۵۰ توجه خود را بیشتر به آن معطوف کرده‌اند (مشبکی و شجاعی، ۱۳۸۹) و عامل اساسی بقای هر سازمان محسوب می‌شود. سازمان‌های سرآمد به‌عنوان سازمان‌های پاسخ‌گو، برای شفافیت و پاسخ‌گویی به ذی‌نفعان خود در قبال عملکردشان باید تعهدات خود به مسئولیت اجتماعی را از طریق ارزش‌های خویش ابراز دارند و اطمینان حاصل کنند که این تعهدات در سراسر سازمان جاری می‌شوند (چاوشی باشی، ۱۳۸۹: ۳۵). مسئولیت اجتماعی نزد متفکران معانی گوناگونی دارد. سرتو و گراف^۵ مسئولیت اجتماعی سازمانی را این‌طور تعریف کرده‌اند: تعهد و تکلیف مدیریت به انجام کارهایی که حافظ و ارتقاءدهنده رفاه جامعه و علاقه‌های سازمان باشد (عظیمی، ۱۳۸۸). در بیانی دیگر ونچ و ساورد^۶، مسئولیت اجتماعی را به‌صورت آلوده نکردن محیط، عدم اعمال تبعیض در امور استخدامی، توجه به نیازهای جامعه و جلوگیری از بی‌عدالتی بیان کرده‌اند که به حفظ سلامت جامعه منتهی می‌شود (مشبکی و شجاعی، ۱۳۸۹: ۳۸). لابی^۷ (۲۰۰۷) مسئولیت اجتماعی شرکت^۸ را یک التزام عملی برای افزایش سطح رفاه در جامعه از طریق افزایش بصیرت اجتماعی در کسب و کار و به اشتراک گذاشتن منابع شرکت تعریف می‌کند (ابراهیمی و رودانی، ۱۳۸۸: ۳۱). هدف اصلی مسئولیت اجتماعی گردهم آوردن تمامی بخش‌ها (اعم از دولتی، خصوصی و داوطلبان) جهت همکاری با یکدیگر است، تا موجب همسو کردن مصلحت‌های اقتصادی با محیط زیست شوند و به توفیق، رشد و پایداری کسب و کار منتهی گردند (خلیلی،

1. Marrewijk
2. Karna
3. Hansen
4. Juslin
5. Certo & Graff
6. Vench & Saverd
7. Labee
8. Corporate Social Responsibility (CSR)

۱۳۸۷: ۱۳۴) در رابطه با موضوع مسئولیت اجتماعی مدیران و سازمان‌ها، به‌طور کلی سه دیدگاه مطرح شده است که یکی از این دیدگاه‌ها، دیدگاه اسلامی- الهی است. احکام دینی و الهی در خصوص مسئولیت اجتماعی، سازمان‌ها و مدیران آن‌ها را در قبال جامعه با دیدگاهی عمیق‌تر مورد بررسی قرار داده است. هرچند براساس موازین الهی و سیره پیامبر (ص) و امامان معصوم (ع) توجه به امورات جامعه و مردم در سرلوحه کارها قرار گرفته‌اند، اما چنین فعالیت‌هایی را نه به‌عنوان هدف بلکه به‌عنوان وسیله‌ای برای رضای خداوند و تقرب انسان به ذات اقدس الهی دانسته است (نیکومرام و محمدیان، ۱۳۸۹: ۱۲۸). همین‌طور حدیث شریفه "کلکم راعٍ و کلکم مسئولٌ عن رعیة" ^۱ از پیامبر اکرم (ص) نیز اشاره به اهمیت مسئولیت اجتماعی در نزد بزرگان دین دارد. در حقیقت در پی پیدایش مفهوم مسئولیت اجتماعی، مفاهیم اخلاق در کار ظهور کرد.

مسئولیت اجتماعی به ارائه روش‌هایی می‌پردازد که سازمان‌ها در فضای کسب و کار خود به آن عمل می‌کنند و پاسخ‌گوی توقعات جامعه، انتظارات تجاری، قانونی، اخلاقی و اجتماعی آنان هستند. مسئولیت اجتماعی سازمان کل طیف اصول بنیادی که از سازمان‌ها انتظار می‌رود آن‌ها را بپذیرند و در اقدامات خود منعکس کنند را دربرمی‌گیرد. اصول مزبور شامل احترام به حقوق انسان، رفتار منصفانه با نیروی کار، مشتریان و تامین‌کنندگان، شهروندان خوبی بودن و حفاظت از محیط زیست و مواردی از این قبیل است و این اصول نه تنها از لحاظ اخلاقی اهداف مطلوب و پسندیده‌ای هستند، بلکه عوامل کلیدی مهمی نیز در حصول اطمینان از این نکته‌اند که جامعه امکان بقای سازمان را در درازمدت فراهم می‌آورد (روایی، مهردوست، ۱۳۸۸).

دانشگاه یکی از نهادهای اصلی هر کشور است. می‌توان گفت مسئولیت اجتماعی دانشگاه‌ها "یک رویکرد اخلاقی و توسعه مفهوم شهروند متمدن با تشویق دانشجویان، اعضای هیئت علمی برای فراهم آوردن خدمات اجتماعی به اجتماع محلی یا ارتقاء تعهد محیطی، زیست بومی به-منظور توسعه پایدار محلی و جهانی است" (واسیلو، ۲۰۱۰). رایزر ^۲ مفهوم مسئولیت اجتماعی دانشگاه‌ها را به‌عنوان "خط‌مشی کیفیت اخلاقی عملکرد جامعه ^۳ دانشگاهی (دانشجویان، اعضای هیئت علمی و کارکنان اداری) از طریق مدیریت اثرات آموزشی، شناختی، بازار کار و محیطی که توسط دانشگاه حاصل شده است، در یک محیط تعاملی با جامعه به‌منظور ارتقا توسعه انسانی

---

۱. همه شما، به‌نحوی، دارای رعیت‌هایی هستید و بر افراد و رعیت‌هایی، حافظ و حاکمید، همه شما در مقابل این رعیت‌ها مسؤولیت داشته و مورد سؤال واقع خواهید شد.

1. Corporate Social Responsibility (CSR)
2. Reiser
3. Community

تحلیل مدل معادلات ساختاری دیدگاه اعضای هیئت علمی درباره مسئولیت اجتماعی

پایدار" تعریف می‌کند (رایزر، ۲۰۰۸). اهمیت مفهوم مسئولیت اجتماعی دانشگاه‌ها به‌عنوان یکی از بیانیه‌های انجمن بین‌المللی بیانیه‌های سیاست دانشگاه‌ها^۱ (این انجمن در سال ۲۰۰۸ در سان فرانسیسکو آمریکا تاسیس شده است). همراه با دیگر چالش‌های اخیر که آموزش عالی با آن‌ها روبرو است، مانند، استقلال و آزادی هیئت علمی و دانشگاه‌ها و هم‌چنین با ایجاد یک سازمان بین‌المللی در این حوزه مثل اتحادیه مسئولیت اجتماعی دانشگاه‌ها دو چندان شده است (واسیلو، ۲۰۱۰).

علی‌رغم بحث‌های فراوان درباره فواید مسئولیت اجتماعی در ادبیات مدیریت، بهره‌برداری از آن اندک و ناچیز است و شمار مدیران و گروه‌هایی که راه و رسم ایجاد فرهنگ مسئولیت اجتماعی را بدانند اندک است (آپایدین و ارکان، ۲۰۱۰). تعریف واحد و دقیق از آن به‌عمل نیامده است (واسیلو، ۲۰۱۰). برای اندازه‌گیری مسئولیت اجتماعی و تدوین مقیاسی برای آن در سازمان‌های آموزشی تلاش کمی به‌صورت پژوهش و در عمل انجام شده است. درک ما از این مفهوم اندک و پژوهش‌های تجربی کمی در این زمینه انجام شده است (فری، ۲۰۰۷). در راستای کوشش برای تدوین مقیاسی برای مسئولیت اجتماعی، سوالات اساسی پژوهش حاضر به شرح زیر هستند:

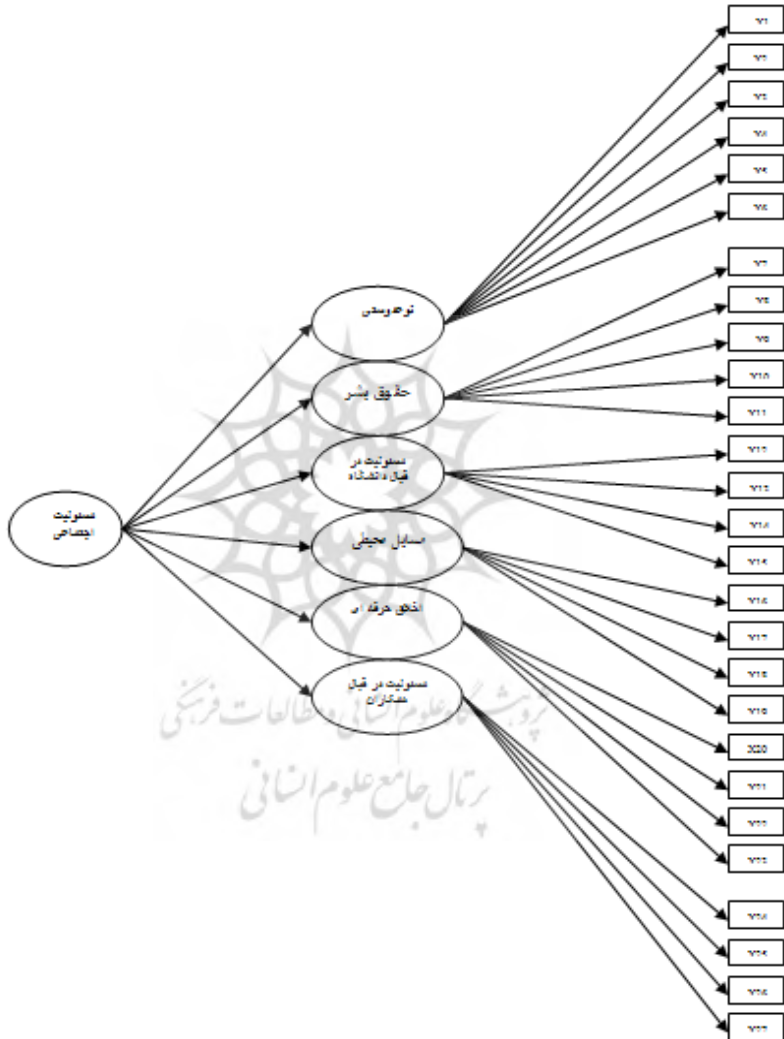
۱. مسئولیت اجتماعی اعضای هیئت علمی دانشگاه شامل چه ابعادی است؟

۲. میزان مسئولیت اجتماعی اعضای هیئت علمی دانشگاه ارومیه براساس ابعاد مسئولیت اجتماعی در چه حدی است؟

با این حساب مساله اصلی پژوهش حاضر بررسی دیدگاه اعضای هیئت علمی درباره ابعاد مسئولیت اجتماعی (نوع‌دوستی^۲، حقوق بشر^۳، مسئولیت در قبال دانشگاه^۴، مسائل محیطی^۵، اخلاق حرفه‌ای^۶ و مسئولیت در قبال همکاران^۷) است و اهمیت هرکدام از مولفه‌های مسئولیت اجتماعی از نظر اعضای هیئت علمی مورد بررسی قرار خواهد گرفت. هم‌چنین در این پژوهش در نظر است تا با استفاده از دیدگاه اعضای هیئت علمی به رواسازی و تدوین یک پرسشنامه معتبر درباره مسئولیت اجتماعی اعضای هیئت علمی در سطح بومی و داخلی دست پیدا کنیم.

-
1. International Association of Universities Policy Statements
  2. Philanthropy
  3. Human Rights
  4. Responsibility towards university
  5. Environmental problem
  6. Business ethic
  7. Responsibility towards employees

در این پژوهش مسئولیت اجتماعی براساس الگوی آپاداین و ارکان (۲۰۱۰) تعریف می‌شود. این سازه از شش متغیر نهفته شامل: نوع‌دوستی، حقوق بشر، مسئولیت در قبال دانشگاه، مسائل محیطی، اخلاق حرفه‌ای و مسئولیت در قبال همکاران تشکیل می‌شود، با این فرض که این پرسشنامه این سازه و ابعاد آن را اندازه‌گیری می‌کند.

شکل ۱. مدل مفهومی و نظری مسئولیت اجتماعی

تحلیل مدل معادلات ساختاری دیدگاه اعضای هیئت علمی درباره مسئولیت اجتماعی

روش اجرای این پژوهش، توصیفی (غیرآزمایشی) و طرح پژوهش، همبستگی از نوع مدل‌یابی معادلات ساختاری است. جامعه آماری پژوهش اعضای هیئت علمی دانشگاه ارومیه در سال ۱۳۹۱ است، که تعداد آن‌ها ۵۵۰ نفر است، که با استفاده از فرمول کوکران ۲۵۰ نفر به‌عنوان نمونه انتخاب شده‌اند. جهت محاسبه حجم نمونه آماری از روش کوکران به‌شرح زیر استفاده شده است و براین اساس حداکثر حجم نمونه آماری برآورد می‌گردد:

$$n = \frac{\frac{t^2 pq}{d^2}}{1 + \frac{1}{N} \left(\frac{t^2 pq}{d^2} - 1 \right)}$$

که در آن N حجم جامعه آماری، n حجم نمونه، t مقدار متغیر جدول استودیت، که در سطح اطمینان ۹۵ درصد برابر ۱/۹۶ است، P مقدار نسبت صفت موجود در جامعه است. اگر در اختیار نباشد می‌توان آن را ۰/۵ در نظر گرفت. در این حالت مقدار واریانس به حداکثر مقدار خود می‌رسد، q درصد افرادی که فاقد آن صفت در جامعه هستند و $q=1-p$ و d مقدار اشتباه مجاز است.

در این پژوهش ابزار اصلی گردآوری داده‌ها براساس متغیر پژوهش، پرسشنامه است. برای اولین بار آپادین^۱ و ارکان^۲ (۲۰۱۰) به اندازه‌گیری ابعاد مسئولیت اجتماعی یعنی: نوع‌دوستی، حقوق بشر، مسئولیت در قبال دانشگاه، مسائل محیطی، اخلاق حرفه‌ای و مسئولیت در قبال همکاران در سازمان‌های آموزشی پرداختند و آن‌ها را اعتباریابی کردند. پرسشنامه اولیه این پژوهش از ۴۸ گویه تشکیل شده بود که بعد از ارزیابی روایی این پرسشنامه ۲۷ گویه به‌شرح زیر باقی ماند: نوع‌دوستی دارای ۶ سوال، حقوق بشر ۵ سوال، مسئولیت در قبال دانشگاه ۴ سوال، مسائل محیطی ۴ سوال، اخلاق حرفه‌ای ۴ سوال و مسئولیت در قبال همکاران هم ۴ سوال. آپادین با استفاده از روش تحلیل عاملی اکتشافی^۳ پرسشنامه را در دو نمونه سازمان‌های آموزشی اعتباریابی کرد. وی با بهره‌گیری از مدل معادلات ساختاری و نرم‌فزار لیزرل به تحلیل داده‌ها پرداخت. با توجه به شاخص‌های برازش نمونه اول، $RMSR=0/072$ ، $AGFI=0/89$ ، $RMR=0/05$ و شاخص‌های برازش نمونه دوم، $AGFI=0/96$ ، $SRMR=0/38$ ، برازش خوبی از ابعاد مسئولیت اجتماعی به‌دست آمده است. در مجموع هر دو نمونه شاخص‌های برازش حاکی از نیکویی برازش خوب الگوست. ضریب پایایی پرسشنامه با استفاده از آلفای کرونباخ در نمونه

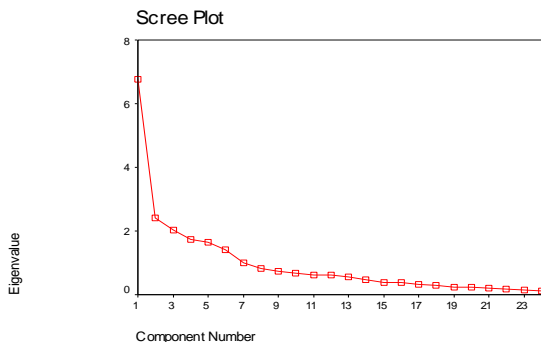
-
1. Apaydin
  2. Ercan
  3. Exploratory Factor Analysis (EFA)

اول ۰/۷۵ و در نمونه دوم ۰/۷۲ به‌دست آمده بود. نتایج مطالعه این پژوهشگران نشان داد که مسئولیت اجتماعی شامل شش بعد مجزا از هم است. هر بعد در ساختار کلی مسئولیت اجتماعی سهیم است. پرسشنامه مسئولیت اجتماعی در پژوهش حاضر از ۴۸ گویه تشکیل شده است. پرسشنامه از طیف پنج‌درجه‌ای لیکرت (از یک تا پنج) تشکیل شده است. در پژوهش حاضر برای رواسازی پرسشنامه از روش‌های روایی محتوا^۱ و روایی سازه^۲ استفاده شد. برای سنجش روایی محتوا از نظرات تعدادی از استادان رشته مدیریت آموزشی و برای سنجش روایی سازه، روش تحلیل عاملی تأییدی به‌کار گرفته شد.

تحلیل پایایی هریک از ابعاد پرسشنامه حاضر به‌وسیله ضریب آلفای کرونباخ مورد آزمون قرار گرفت. میزان ضرایب پایایی از ۰/۷۴ تا ۰/۸۵ محاسبه شد. گرچه همه گویه‌های پرسشنامه‌ها از ابزارهای استاندارد لاتین به فارسی ترجمه شدند، لیکن با توجه به این واقعیت که پرسشنامه‌ها متأثر از عوامل فرهنگی و اجتماعی هستند، از رواسازی تحلیل عاملی تأییدی به‌روش مولفه‌های اصلی^۳ با چرخش واریماکس استفاده شد. ماتریس حاصل از آن در جدول ۳ نمایش داده شده است. مطابق نظر هایر، اندرسون، تاهتام و بلک (۱۹۹۸) بارهای عاملی حداقل ۰/۳۰ مورد قبول است. البته در مطالعاتی که سطح معنی‌داری ۰/۰۵ و تعداد نمونه هم از ۳۵۰ نفر بیشتر باشد. بارهای عاملی بیشتر نشان از معتبر بودن سوالات است. در مطالعه حاضر بارهای عاملی بیشتر از ۰/۵۰ برای افزایش اعتبار موردنظر قرار گرفت. در این مطالعه سوالات ۱-۶-۷-۸-۹-۱۳-۱۴-۱۵-۲۰-۲۵-۲۶-۲۸-۳۶-۳۵-۳۰-۳۲-۳۷-۴۲-۴۳-۴۴ به‌دلیل پایین بودن بار عاملی حذف شدند. بارهای عاملی سوالات باقیمانده در جدول ۳ آمده است. مقدار ضریب KMO (ضریب کفایت نمونه‌گیری) برابر با ۰/۷۷ و مقدار خی آزمون کرویت بارتلت ۱۷۷۷/۸ به‌دست آمد که در سطح ۰/۰۱ معنادار بود و نشانه کفایت نمونه و متغیرهای نمونه برای انجام تحلیل عاملی است (جدول ۱). ارزش ویژه ۵ عامل، بزرگ‌تر از یک بود که ۶۰ درصد کل واریانس متغیرهای اندازه‌گیری شده را تبیین می‌کرد. ماتریس ساختار حاصل از آن در جدول ۲ نمایش داده شده است. بررسی نمودار اسکرای گویای ۵ عامل از داده‌ها بود و عامل مسئولیت در قبال دانشگاه حذف شده است (نمودار ۱).

-
1. Content Validity
  2. Construct Validity
  3. Principle Components (PC)

تحلیل مدل معادلات ساختاری دیدگاه اعضای هیئت علمی درباره مسئولیت اجتماعی

نمودار ۱. نمودار اسکری برای استخراج عامل‌ها

جدول ۱. آزمون KMO و بارتلت

Kaiser-Meyer-Olkin Measure of Sampling Adequacy.		.771
Bartlett's Test of Sphericity	Approx. Chi-Square	1777.791
	df	276
	Sig.	.000

پس از این مرحله برای تعیین ارزش و وزن هر عامل چرخش عاملی با روش واریماکس^۱ انجام شد. یافته‌ها در جدول ذیل منعکس است.

جدول ۲. ارزش و درصد واریانس عوامل پژوهش

عامل	۱	۲	۳	۴	۵
ارزش ویژه	۳/۵	۲/۹	۲/۹	۲/۷	۲/۴
درصد واریانس	۱۴/۵	۲۶/۹	۳۹/۲	۵۰/۶	۶۰/۸

نتایج اجرای تحلیل عاملی تأییدی الزاماً موجب حذف برخی سوالات جهت برازش بهتر مدل شد. چنین کاهش سوالاتی در سازه‌های تک‌بعدی مغایر با روایی و پایایی ابزار نیست، بلکه از لحاظ متدولوژی امری معمول به‌شمار می‌آید (آریی و همکاران^۲، ۲۰۰۵ به‌نقل از هال و همکاران^۳، ۲۰۰۹).

1. Varimax Rotation

۲۸ Aryee

۲۹ Hall

جدول ۳. نتایج تحلیل عاملی تأییدی و ضرایب پایایی

گویه‌ها	بار عاملی	آلفای کرونباخ
حقوق بشر		۰/۷۴
سوال ۱	۰/۵۵	
سوال ۲	۰/۵۲	
سوال ۳	۰/۷۲	
سوال ۴	۰/۷۱	
نوع دوستی		۰/۷۸
سوال ۵	۰/۵۲	
سوال ۶	۰/۶۵	
سوال ۷	۰/۶۰	
سوال ۸	۰/۵۶	
سوال ۹	۰/۶۰	
سوال ۱۰	۰/۶۰	
مسائل محیطی		۰/۸۳
سوال ۱۱	۰/۶۳	
سوال ۱۲	۰/۵۵	
سوال ۱۳	۰/۶۳	
سوال ۱۴	۰/۵۹	
سوال ۱۵	۰/۶۰	
اخلاق		۰/۸۱
سوال ۱۶	۰/۷۱	
سوال ۱۷	۰/۵۰	
سوال ۱۸	۰/۶۲	
سوال ۱۹	۰/۵۸	
سوال ۲۰	۰/۵۹	
سوال مسئولیت در قبال کارکنان		۰/۸۵
سوال ۲۱	۰/۶۵	
سوال ۲۲	۰/۶۱	
سوال ۲۳	۰/۷۵	
سوال ۲۴	۰/۷۴	

تحلیل مدل معادلات ساختاری دیدگاه اعضای هیئت علمی درباره مسئولیت اجتماعی

طیف مورد استفاده در سه پرسشنامه براساس طیف پنج‌گزینه‌ای لیکرت شامل: کاملاً مخالف، مخالف، نه مخالف نه موافق، موافق و کاملاً موافقم است.

برای استخراج عامل‌ها و تعیین اعتبار سازه‌ای و برازش الگو از روش تحلیل عاملی تأییدی و مدل معادلات ساختاری^۱ استفاده شد. برای تجزیه و تحلیل داده‌ها در این پژوهش، با استفاده از نرم‌افزار SPSS نسخه ۱۸ شاخص‌های توصیفی متغیرهای پژوهش و ماتریس همبستگی آن‌ها محاسبه شد، سپس به منظور بررسی روابط علی بین متغیرها از روش مدل‌یابی معادلات ساختاری، از نرم‌افزار LISREL استفاده شد.

گزارش یافته‌ها

الف: یافته‌های توصیفی

داده‌های مربوط به جنس پاسخ‌گویان نشانگر آن است که ۷۵٫۷ درصد مرد و ۱۹٫۶ درصد زن بوده‌اند. داده‌های مربوط به مدرک تحصیلی پاسخ‌گویان نشانگر آن است که ۱۰ درصد پاسخ‌گویان دارای رتبه علمی مربی، ۵۶ درصد دارای رتبه علمی استادیار، ۲۶ درصد دارای رتبه علمی دانشیار و ۴ درصد دارای رتبه علمی استادی بوده‌اند. همچنین ۳ درصد از پاسخ‌گویان به این سوال پاسخ نگفتند. داده‌های مربوط به سابقه تدریس اساتید نشانگر آن است که ۲۷٫۷ درصد پاسخ‌گویان دارای سابقه تدریس کمتر از ۵ سال، ۱۶٫۱۹ درصد دارای سابقه تدریس بین ۶ تا ۱۰ سال، ۳۹٫۲ درصد دارای سابقه تدریس بین ۱۱ تا ۲۰ سال، ۱۱٫۵ درصد دارای سابقه تدریس بین ۲۱ تا ۳۰ سال و ۱٫۴ درصد نیز دارای سابقه ۳۱ سال به بالا بوده‌اند. همچنین ۳٫۴ درصد افراد به این سوال پاسخ نداده بودند. داده‌های مربوط به سن پاسخ‌گویان نشانگر آن است ۶/۱ درصد دارای سن ۳۰ سال کمتر، ۳۹ درصد دارای سن ۴۰-۳۱، ۳۷/۸ درصد دارای سن ۵۰-۴۱ سال، ۱۶/۹ درصد دارای سن ۵۱-۶۰ سال و در نهایت ۷ درصد هم دارای سن ۶۱ سال به بالا بوده‌اند. میانگین سن در نمونه حاضر ۴۲/۸ سال با کمترین سن ۲۹ سال و بیشترین سن ۶۳ است. در جدول ۴ شاخص‌های میانگین و انحراف استاندارد متغیرهای پژوهش ارائه شده‌اند. شاخص‌های میانگین و انحراف استاندارد متغیرها نشانگر پراکندگی مناسب داده‌ها و متغیرهای پژوهش هستند.

جدول ۴. شاخص‌های توصیفی متغیرهای پژوهش

متغیر	میانگین	انحراف استاندارد	بیشترین نمره	کمترین نمره
سن	۴۲,۸۷	۸,۷۲	۶۳	۲۹
سابقه	۱۲,۳۷	۸,۱۱	۳۲	۱
حقوق	۱۶,۰۱	۲,۷	۲۰	۹
نوع دوستی	۲۶,۲۱	۳	۳۰	۱۸
مسائل محیطی	۲۲,۰۶	۲,۸	۲۵	۱۵
اخلاق	۲۱,۸۷	۳,۶	۲۵	۱۰
مسئولیت در قبال کارکنان	۱۶,۱۶	۳,۱	۲۰	۹
مسئولیت اجتماعی	۱۰۲,۳	۱۰,۵	۱۲۰	۷۱

مدل اندازه‌گیری: تحلیل عاملی تأییدی

قبل از ارزیابی مدل ساختاری به‌منظور ایجاد مدل اندازه‌گیری برازنده و قابل قبول و تعیین این موضوع که آیا نشانگرها به‌خوبی سازه نظری زیربنایی را اندازه‌گیری می‌نمایند، تحلیل عاملی تأییدی در مورد کلیه عوامل مکنون اجرا شد. مدل ارزیابی شده در این پژوهش شامل ۵ متغیر مکنون: ۱- حقوق بشر، ۲- نوع دوستی، ۳- مسائل محیطی، ۴- اخلاق، ۵- مسئولیت در قبال کارکنان بود. هر کدام از متغیرهای مکنون حقوق بشر (با ۴ شاخص)، نوع دوستی (با ۶ شاخص)، مسائل محیطی (با ۵ شاخص)، اخلاق (با ۵ شاخص) و مسئولیت در قبال کارکنان (با ۴ شاخص) که دارای بیشترین بارعاملی بودند، مورد استفاده قرار گرفتند. بارهای عاملی (برآوردهای استاندارد) متغیرهای اندازه‌گیری برای عامل مکنون حقوق بشر بین ۰/۳۵ تا ۰/۹۶، برای نوع-دوستی بین ۰/۴۸ تا ۰/۷۵، برای مسائل محیطی بین ۰/۶۵ تا ۰/۷۶، برای اخلاق بین ۰/۵۷ تا ۰/۷۸ و برای مسئولیت در قبال کارکنان بین ۰/۵۸ تا ۰/۹۱ به‌دست آمد و عامل مسئولیت در قبال دانشگاه حذف شده است (جدول ۵).

جدول ۵. بارهای عاملی مدل اندازه‌گیری نهایی

ت	بارعاملی	گویه‌ها
		حقوق بشر
۴/۲۱	۰/۳۵	سوال ۱
۵/۵۶	۰/۴۶	سوال ۲
۱۲/۳۷	۰/۹۶	سوال ۳
۹/۴۸	۰/۷۵	سوال ۴
		نوع دوستی
۸/۰۶	۰/۶۶	سوال ۵
۹/۴۵	۰/۷۵	سوال ۶
۸/۳۷	۰/۶۸	سوال ۷
۶/۵۸	۰/۵۶	سوال ۸
۶/۲۳	۰/۵۳	سوال ۹
۵/۵۱	۰/۵۰	سوال ۱۰
		مسائل محیطی
۸/۲۳	۰/۶۵	سوال ۱۱
۸/۱۹	۰/۶۵	سوال ۱۲
۱۰/۱۳	۰/۷۶	سوال ۱۳
۹/۹۶	۰/۷۵	سوال ۱۴
۹/۰۷	۰/۷۰	سوال ۱۵
		اخلاق
۹/۷۸	۰/۷۵	سوال ۱۶
۳/۹۴	۰/۴۸	سوال ۱۷
۷/۶۴	۰/۶۲	سوال ۱۸
۶/۹۲	۰/۵۷	سوال ۱۹
۸/۸	۰/۶۹	سوال ۲۰

آزمون الگوی نظری و فرضیه‌های پژوهش

با توجه با این نکته که ماتریس همبستگی مبنای تجزیه و تحلیل مدل‌های علی، خصوصاً مدل‌یابی معادلات ساختاری است، لذا قبل از پرداختن به آزمون الگوی نظری، ماتریس همبستگی متغیرهای پژوهش همراه با ضرایب همبستگی و سطوح معنی‌داری آن‌ها در جدول ۶ ارائه شده است تا رابطه بین متغیرها مورد بررسی قرار گیرد.

جدول ۶. ماتریس همبستگی متغیرهای پژوهش

شماره	متغیر	۱	۲	۳	۴	۵	۶
۱	حقوق	۱					
۲	نوع دوستی	۰/۳۱۷**	۱				
۳	مسائل محیطی	۰/۳۲*	۰/۴۴**	۱			
۴	اخلاق	۰/۳۴۵**	۰/۳۸**	۰/۴۲**	۱		
۵	مسئولیت در قبال کارکنان	۰/۱۱۸**	۰/۳۲**	۰/۲۹**	۰/۳۶**	۱	
۶	مسئولیت اجتماعی	۰/۷۱**	۰/۶۰**	۰/۷۱**	۰/۷۶**	۰/۶۴**	۱

*p<0.05, **p<0.01

نتایج جدول بالا نشان می‌دهد که هرکدام یک از متغیرها به صورت دو به دو با هم و در سطح ۰/۰۵ با هم رابطه‌ی معنی‌داری دارند. بیشترین ضریب همبستگی بین متغیرهای مسئولیت اجتماعی و اخلاق دیده می‌شود. هم‌چنین پایین‌ترین میزان ضریب همبستگی بین مسئولیت در قبال کارکنان و مسائل محیطی دیده شد.

مدل ساختاری

به منظور تعیین اعتبار سازه مسئولیت اجتماعی از روش تحلیل عاملی تاییدی استفاده شد. تحلیل عامل تاییدی در واقع یک مدل آزمون تئوری است، که در آن پژوهشگر تحلیل خود را با یک فرضیه قبلی آغاز می‌کند. این مدل، که مبتنی بر یک شالوده تجربی و نظری قوی است، مشخص می‌کند که کدام متغیرها با کدام عامل‌ها، و کدام عامل‌ها با کدام عامل‌ها همبسته شود. برای ارزشیابی اعتبار سازه نیز یک روش قابل اعتماد به پژوهشگر عرضه می‌کند، تا از این طریق بتواند به گونه بارزی فرضیه‌هایی را درباره ساختار عاملی داده‌ها که ناشی از یک مدل از پیش تعیین شده با تعداد و ترکیب مشخصی از عامل‌ها است، بیازماید. روش تاییدی بعد از مشخص کردن عامل‌های پیش تجربی، از طریق تعیین برازندگی مدل عاملی از پیش تعیین شده، تطابق بهینه ساختارهای عاملی مشاهده شده و نظری را برای مجموعه داده‌ها آزمون می‌کند. در این پژوهش برای ارزیابی مدل تحلیل عامل تاییدی از مشخصه‌های، نسبت χ^2 /df، (RMSEA)^۱، (GFI)^۲ و (AGFI)^۱ استفاده شده است. شاخص نسبت مجذور χ^2

1. Root Mean Square Error of Approximation

2. Goodness of Fit Index

تحلیل مدل معادلات ساختاری دیدگاه اعضای هیئت علمی درباره مسئولیت اجتماعی

به درجه آزادی (X^2/df) فاقد یک معیار ثابت برای یک مدل قابل قبول است، اما مقدار کوچک آن دلالت بر برازش بهتر مدل دارد (هومن، ۱۳۸۸).

براونی و کادک توصیه کرده‌اند از جذر برآورد واریانس خطای تقریب (RMSEA) که استیگر (۱۹۹۰) به‌عنوان اندازه تفاوت برای هر درجه آزادی ارائه کرده است استفاده شود. این شاخص برای مدل‌های خوب برابر با ۰/۰۵ یا کمتر است. مقادیر بالاتر از آن تا حد ۰/۰۸ نشان‌دهنده خطای معقولی برای تقریب در جامعه است. مدل‌هایی که (RMSEA) آن‌ها ۰/۱۰ یا بیشتر باشد برازش ضعیفی دارند. جاززکاگ و سوربوم (۱۹۸۹) در برنامه لیزرل شاخص‌های برازندگی (GFI) و شاخص تعدیل‌شده برازندگی (AGFI) را معرفی کرده‌اند. نشان می‌دهند که مدل تا چه حد نسبت به عدم وجود آن، برازندگی بهتری دارد. بر پایه قرار داد، مقدار (GFI) و (AGFI) باید برابر یا بزرگ‌تر از ۰/۹۰ باشد تا مدل موردنظر پذیرفته شود. (GFI) و (AGFI) تحت تاثیر حجم نمونه است و می‌تواند برای مدل‌هایی که به‌گونه ضعیفی فرمول‌بندی شده‌اند بزرگ باشد. البته برخی از متخصصان مقدار ۰/۸ و بیشتر را برای شاخص AGFI پیشنهاد می‌کنند. درباره کاربرد آن‌ها توافق کلی وجود ندارد (همان منبع).

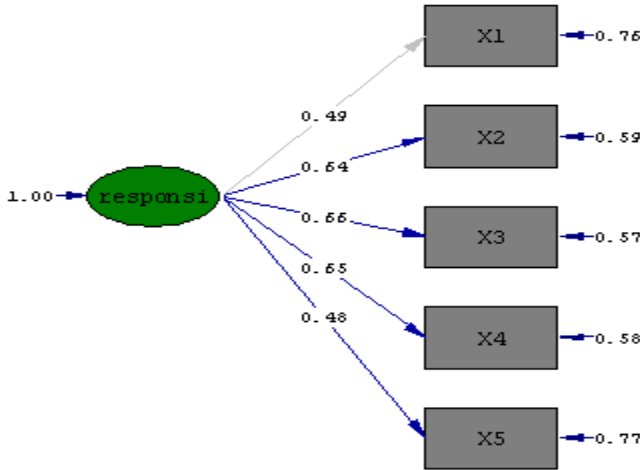
مشخصه‌های نیکویی برازش مقیاس مسئولیت اجتماعی در جدول ۷ آمده است. همان‌طور که این جدول نشان می‌دهد داده‌های این پژوهش با ساختار عاملی این مقیاس برازش مناسبی دارد و این بیانگر همسویی سوالات با سازه مسئولیت اجتماعی است.

جدول ۷. مشخصه‌های نیکویی برازش مقیاس مسئولیت اجتماعی

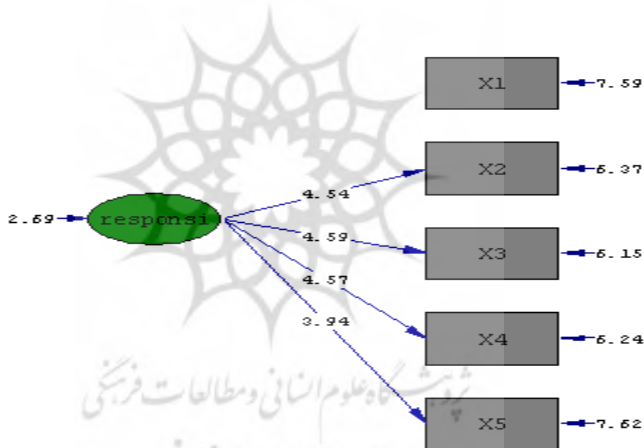
مشخصه	برآورد
نسبت مجذور خی به درجه آزادی (X^2/df)	۲
جذر برآورد واریانس خطای تقریب (RMSEA)	۰/۰۷۵
شاخص نیکویی برازش (GFI)	۰/۹۸
شاخص تعدیل‌شده نیکویی برازش (AGFI)	۰/۹۶

شکل ۷ نتایج تحلیل عاملی تأییدی مسئولیت اجتماعی اساتید را نشان می‌دهد. مطابق جدول ۷ شاخص‌هایی نظیر RMSEA، CFI، GFI، حاکی از برازش مدل اندازه‌گیری می‌باشد. یعنی پنج بعد ساختار مقیاس مسئولیت اجتماعی برای اساتید تأیید شد.

1. Adjusted Goodness of Fit Index

شکل ۲. مدل ساختار کلی براساس ضرایب استاندارد

شکل ۳. مدل ساختار کلی براساس ضرایب t

X1 یعنی حقوق بشر، X2 نوع دوستی، X3 مسائل محیطی، X4 اخلاق، X5 مسئولیت در قبال کارکنان

تحلیل تفاوت در ابعاد مسئولیت اجتماعی از دیدگاه اساتید

مطابق نتایج CFA (شکل ۲) اساتید بر این نظر هستند که بعد "مسائل محیطی" موثرترین بعد مسئولیت اجتماعی آن‌ها است (با بار عاملی ۰/۶۶). بعد "مسئولیت در قبال کارکنان" هم دارای پایین‌ترین بعد در میان ابعاد دیده شد (با بار عاملی ۰/۴۸).

آزمون تی و تحلیل واریانس یک‌طرفه برای بررسی این‌که آیا ویژگی‌های جمعیت‌شناختی نقشی در ابعاد اجتماعی اساتید ایفا می‌کنند، به‌کار گرفته شد. در این بررسی ابعاد مسئولیت

تحلیل مدل معادلات ساختاری دیدگاه اعضای هیئت علمی درباره مسئولیت اجتماعی

اجتماعی به‌عنوان متغیر وابسته در نظر گرفته شد. متغیر جنس با آزمون تی و متغیرهای رتبه علمی، سن و سابقه تدریس با تحلیل واریانس یک‌طرفه بررسی شدند. دیدگاه اعضای هیئت علمی درباره مفهوم مسئولیت اجتماعی براساس جنس، رتبه علمی، سن و سابقه تدریس هیچ تفاوت معنی‌داری را نشان نداد.

بحث و نتیجه‌گیری

هدف کلی این پژوهش ارزیابی و تحلیل مدل معادلات ساختاری دیدگاه اعضای هیئت علمی درباره مسئولیت اجتماعی در دانشگاه ارومیه بوده است. بدین منظور، ابعاد سازه مسئولیت اجتماعی شناسایی، اندازه‌گیری و اعتباریابی شدند و در نهایت، الگوی موردنظر ترسیم شد که در این الگو ابعاد مسئولیت اجتماعی توسط متغیرهای قابل مشاهده نوع‌دوستی، حقوق بشر، مسئولیت در قبال دانشگاه، مسائل محیطی، اخلاق حرفه‌ای و مسئولیت در قبال همکاران در قالب مدل‌های اندازه‌گیری و ساختاری مورد سنجش و برازش قرار گرفته شد.

نتایج پژوهش، شاخص‌های برازندگی و نتایج تحلیل عاملی نشان‌دهنده آن هستند که مسئولیت اجتماعی به‌عنوان یک سازه متشکل از پنج بعد نوع‌دوستی، حقوق بشر، مسئولیت در قبال دانشگاه، مسائل محیطی، اخلاق حرفه‌ای و مسئولیت در قبال همکاران است. بنابراین مسئولیت اجتماعی مفهومی چندبعدی است. برای اولین بار آپایدین و ارکان (۲۰۱۰) به اندازه‌گیری ابعاد مسئولیت اجتماعی یعنی: نوع‌دوستی، حقوق بشر، مسئولیت در قبال دانشگاه، مسائل محیطی، اخلاق حرفه‌ای و مسئولیت در قبال همکاران در سازمان‌های آموزشی پرداخت و آن‌ها را اعتباریابی کرد. نتایج مطالعه این پژوهشگر نشان داد که مسئولیت اجتماعی شامل شش بعد مجزا از هم است و هر بعد در ساختار کلی مسئولیت اجتماعی سهیم است. در پژوهش حاضر مطابق نظرات اساتید بعد "مسائل محیطی" موثرترین بعد مسئولیت اجتماعی و بعد "مسئولیت در قبال کارکنان" هم دارای پایین‌ترین بعد در میان ابعاد دیده شد. هم‌چنین دیدگاه اعضای هیئت علمی درباره مفهوم مسئولیت اجتماعی براساس جنس، رتبه علمی، سن و سابقه تدریس هیچ تفاوت معنی‌داری را نشان نداد.

شایان ذکر است که در اجرای این پژوهش عوامل و متغیرهای زیادی چون نیازها، علایق، ویژگی‌های شخصیتی اعضای هیئت علمی، دیدگاه‌های فرهنگی، اجتماعی و سیاسی آنان، قواعد و مقررات موجود فرهنگ حاکم بر دانشگاه‌ها و جامعه می‌توانند، تاثیرگذار باشند که از اختیار پژوهشگر خارج بوده و کنترل نشده‌اند. هم‌چنین عدم همکاری بعضی از اعضای هیئت علمی در پذیرش پرسشنامه‌ها و پاسخ ندادن به بعضی از سوالات خاص پرسشنامه توسط آنان، کمبود منابع معتبر اطلاعاتی جدید از محدودیت‌های این پژوهش است. علی‌رغم پژوهش‌های زیادی که در

ارتباط با مسئولیت اجتماعی در خارج از کشور صورت گرفته، اما متأسفانه پژوهش جامع و کاملی در این مورد در آموزش عالی نه در خارج از کشور و نه در داخل کشور وجود ندارد و یا پژوهش‌های موجود نیز از بار علمی زیادی برخوردار نیستند.

امروزه جامعه در حال پیشرفت و دانشگاه‌ها نیازمند اساتیدی مسئول و خودکفا هستند. براساس یافته‌های پژوهش از آن‌جا که سازه مسئولیت اجتماعی شامل پنج بعد یعنی نوع‌دوستی، حقوق بشر، مسئولیت در قبال دانشگاه، مسائل محیطی، اخلاق حرفه‌ای و مسئولیت در قبال همکاران است، پیشنهاد می‌شود در دوره‌های آموزشی برگزار شده و یا در برنامه‌های درسی دانشگاه‌ها مباحثی در ارتباط با مسئولیت اجتماعی آورده شود. همچنین لازم است رهبران دانشگاهی به‌عنوان الگو خود پایبند به رعایت مسائل مربوط به مسئولیت اجتماعی باشند. مطابق نظرات اساتید بعد "مسائل محیطی" موثرترین بعد مسئولیت اجتماعی و بعد "مسئولیت در قبال کارکنان" هم دارای پایین‌ترین بعد در میان ابعاد شناخته شد، بنابراین برای ارتقای مسئولیت اجتماعی لازم است توجه ویژه‌ای به این دو بعد مبذول گردد.

منابع

- ابراهیمی، ابوالقاسم و رودانی، امین (۱۳۸۸). "نقش بازاریابی اخلاقی در رفتار خرید مصرف‌کنندگان مواد غذایی"، فصلنامه اخلاق در علوم رفتاری، سال چهارم، شماره ۲، صص ۲۹-۳۹.
- چاوشی باشی، فرزانه (۱۳۸۹). "درآمدی بر مسئولیت اجتماعی در سطح سازمان"، پژوهشنامه مسئولیت اجتماعی (۲)، گروه پژوهش‌های فرهنگی و اجتماعی (۳)، صص ۳۵-۵۴.
- خلیلی، محسن (۱۳۸۷). "اقدام‌ها و ابتکارهای مدیران صنعت کشور برای ارتقاء مسئولیت اجتماعی شرکت‌ها"، گروه پژوهش‌های فرهنگی و اجتماعی، پژوهشنامه شماره ۲۱، صص ۱۵۱-۱۳۱.
- رویایی، رمضان‌علی و مهرداد، حسین (۱۳۸۸). "بررسی نقش مدیران فرهنگی در ارتقای مسئولیت اجتماعی"، پژوهشنامه علوم اجتماعی، سال سوم، شماره سوم.
- عظیمی، مهدی و خاک‌تاریک، مهدی (۱۳۸۸). "توجه به مسئولیت اجتماعی سازمان، گامی مؤثر برای نیل به سرآمدی در صنعت"، مجله صنعت لاستیک ایران، سال سیزدهم، شماره ۵۲، صص ۱۱۰-۱۲۱.
- مشبکی، اصغر و خلیلی شجاعی، وهاب (۱۳۸۹). "بررسی رابطه فرهنگ سازمانی در مسئولیت اجتماعی سازمان‌ها"، جامعه‌شناسی کاربردی، سال بیست و یکم، شماره ۴ (شماره ۴۰ پیاپی)، زمستان ۱۳۸۹، صص ۳۷-۵۶.
- نیکومرام، هاشم و محمدیان ساروی، محسن (۱۳۸۹). "نقش مدیران در ارتقا مسئولیت اجتماعی از دیدگاه اسلام"، پژوهشنامه مسئولیت اجتماعی (۲)، گروه پژوهش‌های فرهنگی و اجتماعی (۳)، صص ۱۲۵-۱۵۶.

- Apaydin, C., Ercan, B. (2010). "A structural equation model analysis of Turkish school manager's views on social responsibility", *Procedia Social and Behavioral Sciences*, Vol. 2, pp 5590-5598.
- Fray, M. A. (2007). "Ethical behaviors and social responsibility in organizations: process and evaluation". *Management Decision*, Vol. 45, pp. 76-88
- Hall, A.T., Zinko, R., Perryman, A. A., Ferris, G. R. (2009). Organizational Citizenship Behavior: Mediators in the relationships between accountability and satisfaction. Vol 15, Number 4, pp. 381-392.
- Hair, J. F., Anderson R. E., Tahtam, R. L., & Black, W. C. (1998). *Multivariate Data Analysis. New Jersey: Pearson Education*.
- Karna, J., Hansen, E., & Juslin, H. (2003). "Social responsibility in environmental marketing planning". *European Journal of Marketing*, 37 (5/6), 848, 871.
- Marrewijk, M.V. (2003). "Concepts and definitions of CSR and corporate sustainability: between agency and communion". *Journal of Business Ethics*, Vol. 44, pp. 95-105
- Reiser.M. (2008). *University Social Responsibility definitions*. Cited and retrieved from http://www.usralliance.org/resources/Aurilla_Presentation_Session6.pdf
- Vasilescu, R., & et al, (2010). "Developing university social responsibility: A model for the challenges of the new civil society", *Procedia Social and Behavioral Sciences*, Vol. 2, pp 4177-7182.

